

TANULMÁNYOK A 950 ÉVES TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL TISZTELETÉRE

Szerkesztő: ÉRSZEGI GÉZA

Tihanyi Bencés Apátság, Tihany, 2007. 120 lap

A tihanyi apátság 2005-ben ünnepelte alapításának 950. évfordulóját. Az ünnepségsorozat kiemelkedő jelentőségű eseménye volt a 2005. október 26-án rendezett tudományos konferencia, melynek előadásai olvashatók ezen ünnepi kiadványban.

A kötet tanulmányai közül csak néhány kapcsolódik közvetlenül magához az alapítólevélhez, a többi jellemzően a tihanyi apátság, illetve a magyarországi bencés közösség történetét, továbbá a bencéseknek a magyar egyházzervezésben, a kultúra és a művelődés történetében betöltött szerepét érinti. A jelen ismertetés elsősorban a névtani vonatkozású, illetve névtani kérdéseket is érintő, illetve az alapítólevéllel közvetlenül kapcsolatban álló írásokra fókuszál.

A kötet élén SOLYMOSI LÁSZLÓ „Szakrális rendeltetésű szolgálónépek az Árpád-korban” című tanulmánya (13–30) áll. Korai okleveleink a királyi és egyházi szolgálatban álló csoportokat foglalkozásuk, illetve a szolgálatuk minősége szerint határozták meg. A Tihanyi alapítólevél (TA.) az apátság szolganépeinek 18 foglalkozási csoportját említi. A 13. század második felétől jelennek meg olyan szolgálónépek, melyek kötelezettsége az egyház liturgikus tevékenységéhez kapcsolódott. Ezek közül a legjelentősebbek a dusnokok (más néven torlók), a harangozók, valamint a kápolnavivők. E szolgálattevők kötelezettségei, kiváltságai, olykor mindennapjaik elevelednek meg előttünk a tanulmányban. Nyelvészeti, illetve névtani szempontból figyelemreméltó, hogy a szerző a foglalkozások (olykor különböző) megnevezéseit nyelvileg is elemzi (vö. pl. a szinonim *torló* és *dusnok* megnevezés közötti szemléletbeli különbség), illetve utal az egyes rétegek különböző szerepére a helynévadásban. A tanulmányt fényképmelléletek és térképek teszik igen szemléletessé; az első térkép különösen is számot tarthat a helynévtörténet iránt érdeklődők figyelmére: „Dusnok és Harangozó nevű települések a középkori Magyarországon”.

TÓTH PÉTER „Vallon főpapok a magyar egyház újjászervezésében a pogánylázadás után” című tanulmánya (31–6) a 11. századi magyar–francia kapcsolatok kezdeteit vizsgálja. Az áttekintés középpontjában a pogánylázadások miatt megfogyatkozott magyar egyházzervezetet megerősítő francia származású klerikusok állnak, akik között kereshetjük az alapítólevél „születésénél bábáskodó” Miklós – a szerző álláspontja szerint (amit néhány adattal, hivatkozással célszerű lett volna megtámogatni) – győri püspököt, valamint Lázárt, Tihany első apátját.

CSÓKA GÁSPÁR „A bencés élet kezdetei Magyarországon Szent István korában” című tanulmánya (37–44) sorra veszi azon személyeket, akik révén Szent István korában elterjedhetett és kiteljesedhetett hazánkban a bencés életforma, áttekinti a legkorábbi monastorok alapításának körülményeit, vallatja a forrásokat a monasztikus közösségek belső életéről, missziós tevékenységéről, a monostori iskoláról.

ÉRSZEGI GÉZA „A Tihanyi alapítólevél diplomatikai szempontból” című írását (45–52) az oklevelek anyagának történetével kezdi, majd elhelyezi abban a Tihanyi alapítólevelét. Kitér az alapítólevél két (elveszett) pecsétjére, ezek rendeltetésére. A továbbiakban az oklevél keltezésének kérdésével foglalkozik. Bemutatja az oklevél aláírásait, említést tesz a magyar és a latin szövegrészek viszonyáról. A szerző a tanulmány végén kitekint az alapítólevél és az apátság további történetére.

ÉRSZEGI GÉZA írását függeléként követi az alapítólevél latin szövege (53–6) és annak magyar fordítása (57–60). Talán szerencsésebb lett volna – a címmel összhangban – az ünnepi kötet élére helyezni az alapítólevél szövegét és fordítását. A magyar fordításban közölt szörványok közlésének az elve (ahol lehetőség van rá) a „modernizálás”. Ez az érdeklődő nagyközönséget tekintve dicsérendő törekvés, ám az eljárás nyelvészeti szempontból olykor kifogásolható alakokat eredményezett. A *keuris tue* (típusú) jelölt birtoikos szerkezet(ek) *Köröstő*-féle visszaadása, vagy a *hodu utu hadiút* megfelelője a *hadút* helyett (a *hodu* végén az *-u* nem feleltethető meg az *-i* melléknévképzőnek, hanem tővéghangzó, amint az *utu* végén is) legfőljebb a helynév-, illetve a nyelvtörténetést zavarhatja. Ezeknél problémásabbak a pontatlan etimológiával modernizált nevek, pl. *ohut cuta* [= *óút* – azaz ’régi út’ – *kútja*] itt: *ókút*; *leansyher* [= *leánysír*], itt: *leánysírhely* (a TA.-ben a *hely* szó háromszor is *hel*-ként fordul elő). Sajnálatos, hogy a kiadásban nem hasznosulnak az újabb filológiai kutatások eredményei. Ezek nyomán több szörvány is javítandó lenne: a *Bálványa útnál* (a lokatívuszrag értelmezése így is elmaradt: ’a bálvány felé [vezető] útnál’) helyett: *Ugrin bálványánál*; *Segestó tavát* helyett: *Segisti* (modernizálva: *Segesd*) *tavat* (az *-o* későbbi kéz tudálékos javítása). E példák is jelzik – összhangban a szerkesztőnek az előszóban írt szavaival, valamint a rákövetkező tanulmány vonatkozó megállapításaival –, hogy igen kívánatos volna, ha a különböző tudományterületen, de azonos korszakot vizsgáló kutatók egymással szorosabban együttműködnének.

HOFFMANN ISTVÁN „A Tihanyi alapítólevél nyelvészeti jelentősége” című tanulmányában (61–6) megállapítja, hogy időben visszafelé haladva egy-egy forrás jelentősége egyre inkább felértékelődik, így a TA. megkülönböztetett jelentőséggel bír a korai Árpád-kor kutatásában. A szerző a korai magyar szörványok, kiemelten az alapítólevél kutatástörténetének rövid ismertetése után (kitérve a 900. évforduló jelentőségére) egy igen fontos, de sok problémát felvető kérdést feszeget: a helynévanyag vizsgálata hogyan vethet fényt a honfoglalás utáni kor népességének nyelvi-etnikai összetételére. A *balatin* ~ *bolatin* és a *tichon* nevek vizsgálatán keresztül bemutatja, hogy a helynevek szláv etimonjuk ellenére magyar névhasználók ajkáról kerültek az oklevélbe, sőt az utóbbi esetben a névadást is magyar nyelvű népességnek tulajdoníthatjuk. A szerző történeti helynév(rendszer)tanú kutatásai – melyekből e tanulmány kis ízelítőt kínál – számos szempontból helyezik új megvilágításba az alapítólevél eddig leginkább nyelvtörténeti szempontú vizsgálatának eredményeit.

FEHÉRTÓI KATALIN „A Tihanyi alapítólevél és néhány 11. századi személynevünk eredetéről” című előadása nem hangzott el a konferencián, a kötet szerkesztője (poszt-humusz tanulmányként) illesztette a kötetbe (67–76). A tanulmány elsősorban a TA. helyneveiben fellelhető személyneveknek (részint) új, lehetséges etimológiáját kínálja. Az újabb hely- és személynévgyűjtemények – ez utóbbiak között kiemelt helyen FEHÉRTÓI KATALIN „Árpád-kori személynévtár”-a – kétségkívül tágabb (történeti névtani) összefüggésbe helyezik a TA. személynévi szörványait. E személynevek többségének esetében a szerző szláv etimont kínál, az etimon és a névadás folyamata azonban olykor

összemosódni látszik (*knez, tichon*). Az előadás továbbgondolt változata megjelent a Névtani Értesítőben („Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről”; 28. 2006: 161–70), mely írás nyomán annak szerkesztősége szakmai vitát is kezdeményezett.

MAROSI ERNŐ „A tihanyi bencés apátság a 11. század építészetében” című tanulmánya (77–90) a korai bencés monostorok építészetét mutatja be a feltárt emlékek tanúságtétele alapján.

BÁNHEGYI B. MIKSA tanulmánya: „Bencés könyvkultúra a középkorban” (91–6) a középkori monostorok könyvtáraiba vezeti az olvasót. E monostorok könyvvállományát leginkább könyvjegyzékekből – mint például a 11. század végi, Pannonhalmán fennmaradt jegyzék – ismerhetjük. Az egykori könyvek a monostori életen túl a hazai iskolázásnak, a nemzetközi (kulturális) kapcsolatoknak, ezek hatásainak is beszédes tanúi.

FÜLÖP ÉVA „A tihanyi major az apátság gazdálkodásában 1848 után” című tanulmányában (97–110) bemutatja, hogy az 1848 áprilisában törvénybe iktatott jobbágyfelszabadítás után hogyan változott meg az apátság gazdasági helyzete.

THOMAS AIGNER az ünnepi kötet záró tanulmányában – „Vom Pergament zu den Bytes. Neue Wege in der Erschließung und Bereitstellung historischer Quellen” (111–20) – megállapítja, hogy az igen gazdag egyházi – köztük apátsági – levéltárak anyagának feldolgozását nagyban segítheti a digitalizálás és az elektronikus formában történő publikáció. A MOM (= MONasteriuM) Projektbe a Pannonhalmi Főapátság is bekapcsolódott, ennek nyomán jelent meg 2001-ben a „Collectio Diplomatica Benedictina. A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei” (CD-ROM).

A 950. évfordulót ünneplő apátság kiadásában méltó és igen tartalmas kötetet kapunk, amely a megemlékezésen túl a vonatkozó tudományos kutatások sokszínűségét is kiválóan reprezentálja.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF

**BURA LÁSZLÓ: ÖT ÉVSZÁZAD UTCANEVEI
SZATMÁRNÉMETI (SATU MARE) (1500–2000)
Státus Kiadó, Csíkszereda, 2007. 118 lap**

Bura László újabb, utcanevekkel kapcsolatos munkája a mikrotoponímiai kutatások sorát, nyelvészeti szakirodalmát és adattárát gazdagítja.

A könyv az utcanévadás háttérben lévő földrajzi-történelmi-politikai indítékok összefoglalását tartalmazza öt évszázadra visszamenőleg. Az elemzés olyan időpontok köré csoportosul, melyek jelentős változást jelölnek Szatmárnémeti (Satu Mare), egyes esetekben pedig az egész ország névrendszerének alakulásában. A kötet értékét az a tény is emeli, hogy egy Magyarország jelenlegi határán kívüli település utcaneveit vizsgálja, amire nem sok példát találunk névtani szakirodalmunkban.

Célja Szatmárnémeti utcanévanyagának, rétegeinek, változásainak számbavétele, a városban érvényesülő névadási szokások feltárása, a névanyag nyelvi, névtani vizsgálata.